

A MAGYARSÁG ÉS KISEBBSÉGEI
A KÖZÉPKORBAN
VÁZLATOK EGY HAZAI KISEBBSÉGTÖRTÉNETHEZ

TRIANONI ORSZÁGUNK közéletében kétféle retorikát figyelhetünk meg. Az egyik a vidám, bizakodó, optimista, mely a jelen legsúlyosabb bajai mellett is könnyedén elmegy, és ha nemzeti állásunk tagadhatatlan nehézségeivel szemben reményt akar nyújtani, a tényleges viszonyok alapos félremagyarázásával egyéb híján külső segélyre mutat rá, ahol pedig ilyennek valószínűsége sem igen hitethető el önmagunkkal, ott egyszerűen a csodaváráshoz fordul: várhatunk, az idő velünk dolgozik. Szinte egy félemleröltön át napról-napra szemlélhettük ez optimista fel-fogás rhetori virágait publicisztikánkban; ma is él még, különösen azon körökben, melyek minden előkészület, tudás és tapasztalás nélkül politizálnának, de a műveltebb körök mindinkább elfordulnak ez alaptalan, de annál kényelmesebb optimizmustól, s a reánk nehezedő tények mind súlyosabb nyomása alatt terjed közöttük a gond jövőnket illetőleg. A másik retorika, melyet említettem, nem ebből a reális aggodalomból származik; a talaj, melyből kinőtt, épúgy érzelmi, mint a derűs, jövőben bizakodó nemzetfelfogásé; reális szemlélet époly kevésbé támogatja, mint ezt, de ahol ez rózsásan színezt, ott a másik retorika feketébe von mindent, bukásunk fájdalmát köznapon is ünnepi formákban fejezi ki, melyek évek ugyanazon keserűségében megállapodtak, szinte megmerevedtek.

E folyóirat hasábjain, mely a reális nemzetszemlélet ápolásának szenteli kezdettől fogva munkáját, nem kell közelebről rámutatnunk arra a tétlenségre, cselekvéshiányra, mely mindkét használatos retorikánkból következik. Az egyik nem kívánja a cselekvést, mert arra úgy sincs szükség, hisz ami kevés eredményt ma elérhetnénk, az holnap úgyis csóstitül ölünkbe hull, a másik viszont azért kvietista, mert úgysem lehet semmit cselekedni, s mély elesettségekben lényegesebbnek tartja a mozdulatlanság fájdalmát s annak cerimóniáit, semmint a fájdalomtól kilépve valami közhasznos, de egyúttal köznap cselekvésbe fogni. Vannak e sötétszínű retorika gyakorlói között, akik évek óta tartják a nemzet sebein kezüket, a helyett hogy gyógyítani segítenék azokat, s mentségükre valamikor, a történeti számvételkor, talán csak az fog szolgálni, hogy legbelsejükben az átok e sterilis, mert csak szókat alkotó papjai is az optimistákhoz tartoznak: ők is hisznek a Sültgalambban, s retorikájukkal egyebet

alig céloznak, mint a szükséges érzület fenntartását addig, míg el nem következik az idők telje...

Fekete és rózsaszín messzianizmus akkor, mikor körülöttünk a világtörténetben is ritka jelenségeként szokatlanul nagy energiák szabadulnak fel és látóhatárunkat mozgásba lendülő óriások állják körül, akik egy lépésükkel széttagozhatják, ha akarnak — és vájjon miért ne akarnának? — ilyen környezetben fekete álmok közt hányódni vagy rózsaszín pirkadásra várni: gyermekek vagy betegek dolga. Külön tanulmányt érdemel annak a kérdésnek megvizsgálása, vájjon tényleg csökkenőben van-e politikai érzékünk, miként ezt külföldi megfigyelőktől néha hallani. Annyi bizonyos, hogy derűs és keserű retorikánk egyképpen gondolkodóba ejtethet bennünket, mint a nemzeti élet megfigyelőit, — a reális történések talaján pedig, sorsunk alakulását illetően, bizonyára nagy veszedelmek forrásainak kell mindkét retorikánkat tartanunk. Hogy egyebet mellőzzek, ez a virágos önáltatásunk állott és áll az útjába annak, hogy betöltsük valamiképp azon űrt, mely a mi önvallomásunk és a külföldnek rólunk alkotott felfogása között tátong egy igen lényeges kérdésben: azon bánásmódot illetően, melyben a magyarság mint uralkodó nemzet részesítette államában a nem-magyar kisebbségeket.

Néhány éve, hogy ugyanezen folyóiratban¹ felpanaszoltam azt az értetlenséget, mellyel ez a kérdés közvélemény és tudomány részéről találkozunk. Az ellenséges külföld, szomszédaink és a távolabbiak, mélységesen meg vannak győződve arról, hogy mi voltunk a nagy elnyomók, akik az ország területén élő kisebbségeket sanyargattuk, szolgátságban tartottuk és lényüket megtörve magunkhoz hasonítottuk. A békekötés óta, mely nemzetközileg is reánk sütötte mindezen bűnök bélyegét, semmit nem tettünk e vélemény megváltoztatására, hiszen ott volt retorikánk, mely a külföld e kellemetlen — és leszakadt magyarjainkra pozitívan is súlyos ítéletét tudomásul sem engedte vennünk, megvédett attól, hogy nyugalmunkat, reményeinket vagy fájdalomunkat megzavarja. Ma már a korábban jóindulatú vagy semleges volt szövetségeseink körében is ez az ítélet válik általánossá: épp a kisebbségi kérdésben tanúsított magatartásunkra hivatkozva akarják kitörölni a németiség köztudatából a „lovagias magyarokról szóló legendát“ és elterjeszteni azt az ítéletet, mely szerint mindenkor a németek temetője voltunk, csak hogy ezt nem lármás erőszakkal, hanem „erőszak nélküli terrorral“ cselekedtük. A helyzet romlását, melyet ily nézetek általánossá válása hoz létre, ma sem vesszük észre, s amint leszakadt magyarjaink sorsa sem lesz szülője nálunk nagy elhatározásoknak és tetteknek, legföllebb haragos és átkozódó vezércikkeknek, éppoly kevés történik e múltira alapozott vádnak visszatartására. Az, hogy néhány fiatal kiáll és kisebbségkutató intézetet sürget -- amit különben minden igazi kisebbség-szakemberünk évek óta szükségesnek tart — és hogy az öregek helyeslőleg bólogatnak a fiatalok kezdeményének: ne hisse el velünk, hogy helyzetünk javul vagy hogy egyáltalában megjavítható a mai közgondolkodás mellett. Soha nem emlegették annyit — persze idegen mintára —

¹ Magyar Szemle XII. (1931), 328. 1. „Trianon revíziója és a történetírás.“

a „közösség“ érdekeit, s mégis ami ma történik, az mind csak közönybe fulladó egyéni kezdemény. Aki ma e kérdésekkel foglalkozik, az magányos ember, elhagyatva, reménytelen. Ilyen reménytelen egyéni adalékot akarok a következőkben szolgáltatni nemzetlétünk e lényeges kérdéséhez.

SZÜLETETT NÉPELNOMÓNAK tartják a magyarságot, s ha van nép, mely születésénél és fejlődésénél fogva távol áll minden elnyomástól, ha van nép, mely szoborba kifaragható ellentéte az elnyomónak, akkor az a magyar! Ezt tudományunk mai állásában a nemzeti történetíró nyugodtan kimutathatja a nélkül, hogy pirulnia kellene nemzeti elfogultság vádjá alatt.

Östörténetünk kétségtelenül megállapítja, hogy a finn-ugor eredetű magyar törzsek türk eredetű más törzsekkel egyesültek, s ebből a konglomerátumból született meg az immár tiszta türk műveltségű magyar nép. Ha tehát azt a magatartást akarjuk vizsgálni, melyet kezdettől fogva tanúsítottunk más népekkel szemben, akkor azon formákat kell ismernünk, melyek a türk népek egymásközi érintkezésére jellemzőek. Ezek a türk népek, akiknek ősei közé tartoztak a húnok s akiknek szomorú csökevényei Szibéria mai tatárjai, kirgizei, a magyarság kialakulása idején már ezer esztendő óta nyargaltak fel s alá az eurázsiai síkságon és környező hegyein, az Altáji-hegységtől a Kárpátokig. Távolabbi rokonaikkal, a mongolokkal együtt leszármazol azon ősi, történetelőtti népeknek, melyek először szelídítettek állatokat és először fejlesztették ki a marhatartás szükségleteiből a patriarchális vezetésű „nagy családot“, a megszervezett állam, a hódító fejedelemség és abszolutizmus ősi formáját. Ezek a mérhetetlen nagy gulyákat és méneseket hajtó lovas pásztomépek nomád vagy félnomád állapotban barangoltak a végtelen síkságon, s hogy szét ne szóródjanak, hogy az ellenséges, idegen törzsek meg ne bontsák soraikat és hogy — nem utolsó sorban — az állattartáshoz szükséges munkák is rendben és állandóan folyjanak, ezért volt szükségük erős központi hatalomra. Attilától Dzsingizkánig és Tamerlánig s onnan tovább az izlámvallású török szultánokig a népekre nehezedő abszolút uralkodói hatalmak természetes következései voltak a lovas-nomád-pásztor kultúrkör gazdasági és társadalmi berendezésének:¹ erős kézben összefogott vezetésre szüksége volt a népek egész során uralkodó hűn- és tatárbirodalomnak csakúgy, mint a néhány családot s annak nomád marhatenyésztését magában foglaló kirgiz egységnek, az „aul“-nak. De a központosított kormányhatalmon kívül még egy jellegzetes közös tulajdonsága van minden ily eurázsiai lovas nomád népnek, s ez szintén a kezdetbeli gazdasági viszonyok következése. Család, nagy család és aul eredetileg közös leszármazás alapján kapcsolta egybe az embereket, a vérségi kapocs kizárólagosságát azonban mindegyre megtörte a gazdasági szükségszerűség: a nagy család vagy aul vezetője, véne, patriarchája sikerrel gyarapította állatállományát, elvévén oly családok vagyonát, melyek útjába kerültek s gyöngébbeknek bizonyultak; a szaporulat

¹ Joó Tibor, Az etnológia újabb iránya, Magyar Szemle XXIII. 352. 1.

őrzésére, hajtására, kezelésére szívesen befogadott közösségébe ajánlkozó szolgálát, más családok vagy törzsek elszakadt, egyedülmaradt tagjait, akik szolgálatba állva, az aul vagy immár törzs vagy nemzetség fegyveres pásztorainak számát szaporították. Itt persze nem szabad mai kisebbségi viszonyokat visszavetíteni: a türk népek kis egységeihez csatlakozó szolgálótól senki sem kérdezte, minő nyelven beszélnek, hiszen természetes volt, hogy ezek a csatlakozó magányos egyének iparkodnak megtanulni és megértem a szűkszavú parancsokat, melyeket a patriarcha, a bej vet feljűk s éppen egyedülvalóságuk miatt idővel úgyis áthasonulnak a gazdáikhoz. A külsőleges csatlakozás hasonló esetei mentek végbe nagyban is, amikor már sok-sok aulból álló törzsek vagy népek indultak el zsákmányolásra, új puszták megszerzésére, s azon népek meghódítására, melyek e pusztákat eddig birtokolták. A győzelmes nép alávetette magának a legyőzöttet anélkül azonban, hogy akár sajátmagának, akár a másiknak belső társadalmi berendezéséhez hozzányúlt volna. Sem a bolgárok, sem a kazárok nem érintették a magyar nép törzseit, nagycsaládait és családait, mikor ezt hatalmuk alá hajtották a Volgánál vagy a Fekete- és Kaspi-tenger között, azokkal nem keveredtek össze, hanem meglévő birodalmukba tisztára külsőlegesen kapcsolták be: a magyar főnökök engedelmessé váltak a bolgár vagy kazár főnök parancsainak, melyek elsősorban katonai célzatúak voltak: békében a magyar szállások öveztek és külső támadás ellen biztosították az uralkodó nép szállásterületét, háborúban pedig a legjobban veszélyeztetett pontokon, támadásnál első sorban harcoltak uraik vezetése alatt. Az alávetett nép gazdasági és társadalmi élete, a téli és nyári szállásokon minden változás nélkül folyt tovább, csakhogy a legfelső magyar vezetők, a nemzetség- és törzsfők az egész nép mozgását nem maguktól irányították többé, hanem a kazár khán parancsára. A meghódított nép csak a legfőbb politikai vezetés útján került kapcsolatba a hódítóval, azaz itt rendkívül laza összefüggésről van szó, mely arnyly gyorsan létrejött, éppoly hirtelen fel is bomolhatott. Innen érthető az a megmagyarázhatatlanul gyors növekedése egy-egy birodalomnak, mely annyiszor megfigyelhető az ázsiai steppék világában: elindul egy néhány lovascsaládból álló csoport a kínai faltól nyugatnak, s ha szerencse jár vele, amily gyorsan viszik lovai, éppoly gyorsan nő hatalma, új és új törzsek hódolnak meg neki, melyeket magával visz, a lovasroham lavinaként nő és néhány év vagy évtized alatt előáll országok területét, szinte világrészt magában foglaló birodalom, mely azonban csak addig él, míg alapítóinak, az eredeti uralkodó csoportnak megvan a hatalma; amint ezek nem képesek többé erős kézzel összetartani népeiket, a konglomerátum széthull, a korábbi mozaikdarabok újra külön kerülnek s folytatják életüket, melyeket a nagy hódító, pl. a hun nép uralma is csak külsőleg tudott megszakítani. Hogy azonban hódítás és felbomlás véres jelenetek közt mehet végbe, amikor is egyes népek összenyomatnak, megsemmisülnek, miként ez történt a Volgánál maradt régi magyarokkal a tatár hódítás alkalmával, ez is természetes, de nem ez a szabályos, hanem a népek most rajzolt külső alávetése és a hódító meggyöngyülésekor gyors felszabadulása.

Az egész mechanizmus, melyet itt vázlatosan rajzoltam, ma már ismeretes az összehasonlító etimológiából, s magyar viszonyaink megismeréséhez turkológusunk, Németh Gyula használta fel, aki genialis módszerével nyelvészeti adatokból állítá össze ugyanazt a képet, melyet az etimológia nyújt. Ma már tudjuk, hogy a magyarok csak ily külsőlegesen voltak alávetve bolgároknak, szabiroknak, kazároknak, s hogy viszont őhozzájuk a türk népek ez ősi szokásai szerint csatlakoztak a kabarok, a székelyek, már az új hazában a bessenyők. Ugyanez a türk berendezés magyarázza ez utóbb csatlakozott népek elhelyezkedését is a mai haza szélső tájain, valamint azt, hogy e külön életet folytató népek egészükben el voltak helyezhetők oly tájakon, ahol ezt a vezető magyarság érdeke megkívánta: így a székelyek a nyugati határon, majd a még idegen Erdély felé a meszest végeken, végül mai lakóhelyükön. Amennyiben a vezető, uralkodó nép biztonsága nem követelte, az alávetettek belső életét, mai szóval élve: népi egyéniségét, nem érintették a magyarok sem s innen van, hogy azok még évszázadok múlva is megtartották saját szokásaikat és népiségüket. A türk hódítás és uralom tehát valósággal kisebbségfenntartó volt, s kétségtelen, hogy a magyarok vándorlásaik során az uralomnak ezt a híjtáját tanulták el saját, gyakran változó uraiktól és gyakorolták utóbb hódításaik közben. Nemzetközi és népközi szempontból tehát a magyarság kezdettől fogva nem volt elnyomásra hajlamos; faji származásából és múltjából adott hajlamai ellenkezőleg a környezetébe került népek konzerválására, külön egyéniségük megóvására szoktatták.

DE ÚJ HAZÁJÁBAN a kereszténység átalakító hatása alatt sem vált más népi egyéniségek elnyomójává. A középkori keresztény monarchia, melynek elveit Szent István átültette, egészen más alapokon, mint a türk berendezés, de ugyanoly kezelését fejlesztette ki az alávetett népeknek, mint amit a magyarok már magukkal hoztak. Az a korábban még általánosan uralkodó nézet, mely szerint nemzeti, népi, faji különbségek a középkor régebbi századaiban ismeretlenek lettek volna, ma már ugyan nem tartható fenn, de ezek a különbségek a keresztény monarchiának lényegében univerzalisztikus uralma alatt az állami és politikai életben alig nyilatkozhattak. Nagy Károly hatalma szolgált mintaképül a középkor nemzeti királyságainak, az a nagy birodalom, mely frankok és szászok, különféle germán népek, romanizált gallok, franciák és latin utód olaszok fölé épült, s ebben a nemzetek felettségében hű másolatát képezte az antik római impériumnak és az annak helyébe telepedett nyugatrómai-germán monarchiának. Mióta Szent István királyunk ezt a keresztény államformát meghonosítá nálunk, azóta a magyar népből származott uralkodó a keresztény király kötelességeihez híven igyekezett igazságos atyja és védelmezője lenni mindazon népeknek, amelyek az ország határain belül éltek. Sőt arra is törekedett, hogy minél több idegen jöjjön be, akik egyrészt hasznos mesterségekkel segítettek építgetni az országot, másrészt alkalmat adtak az uralkodónak keresztény egyházi parancsok szerint gyakorolni a szeretetet e vendégekkel, hospesekkel

szemben. Ez az értelme Szent István fiához intézett Intelmei azon ismeretes helyének, mely szerint „unius linguae et unius moris regimim imbecille et fragile est“, magyarul: az egynyelvű és szokású ország gyöngye és törékeny, amely mondást hazai német kisebbségünk vezetői szerettek korábban kisebbségi jogaik megalapozására emlegetni. A kifejezés tényleg helyesli kisebbségek beköltözését és benttartását, de nekik nem ígér kisebbségi jogokat (amik akkor úgyis teljességgel elképzelhetetlenek voltak), hanem azt a keresztény bánásmódot, mely akkoriban a nemzetekfeletti királyi hatalom részéről minden keresztény jövevénynek kijárt. Az uralkodó keresztény lelkülete volt a kielégítő biztosítéka az emberies, felebaráti bánásmódnak, s kétségtelen, hogy az első időkben, a XI. században az ilyenek anélkül jöttek be, hogy szokásaik és jogaik érintetlenségét előzőleg írásban megígérték volna királyaink.¹

Csak a következő, XII. század végén és a XIII.-ban válik szokássá, hogy a beköltöző idegen népek letelepedésükkor jogaikat biztosító privilégiumokat kaptak írásbeli oklevelekben. Ezek az első privilégiumok még nem mind célozták azt, hogy valamely területen vagy városban az illető idegen népcsoport kizárólagos jogokkal bírjon, hiszen régi városainkban, Esztergomban, Fejérvárban különböző nemzetiségű: magyar, francia, olasz, német lakosok éltek együtt és csak utóbb lesz általános főként a német polgároknak az a követelése, hogy várfalaikon belül más nemzetiség ne zavarja őket. A régebbi kiváltságlevelek az emberi megélhetés érdekeit védik: szabad ház és föld birtokát, szabad kereskedést, jövésmenést és főképp szabad elhagyását az illető telepnek, ha az a „vendégének nem tetszik többé. Valószínű azonban, hogy ez a telephelyek közti válogatás, a középkori polgár városközi mozgékonyasága csak az iparos és kereskedő népességre volt jellemző, a földműves és a harcos bevándoroltak kezdettől fogva ragaszkodtak a földhöz, melyet a király kijelölt nekik, ezért tartalmazzák kiváltságleveleik a föld kizárólagos birtokát és az ahhoz kötött közigazgatási és kulturális autonómiát.

Itt kapcsolódik össze a kisebbségekkel való bánásmód dolgában az eurázsiai türk és a nyugati keresztény gondolkodás. A nagyobb tömegekben bevándorló idegeneknek az ország szélein ad a magyarság szállást, nagy kiterjedésű területeket, melyeken azok szabadon folytathatják megszokott életmódjukat, így a szászok Erdélyben, akik éppen úgy zárt területet és azon teljes autonómiát nyertek, akárcsak a mellettük lakó székelyek, így a szepesi szászok, vagy a később érkezett kunok, akik számára a Kárpátoktól fedett határokon nem volt pusztai életmódjuknak megfelelő szállás, s ezért az Alföld pusztaságain helyeztetek el. Hogy a magyarság nem bontá fel soraikat, nem osztotta őket szét szolgáló népek gyanánt, hanem széles gesztussal úrrá tette őket saját földjén: ez a türk régmúlt óta beidegzett gondolkodásának volt köszönhető. A helyzet csak annyiban válto-

¹ V. ö. a türk vonatkozásokra Hóman Bálint nagy munkáján kívül Németh Gyula és Alföldi András úttörő kutatásait, a nyugatiakra Deér József, Szent István Intelmeire Balogh József műveit. A székelységre nézve most Németh Gyula legújabb megállapításaihoz (Századok 1935) csatlakozom.

zott, hogy a honfoglalás előtt lovaspásztor népek (bár már földművelést is ismerők) csatoltattak a nemzethez, s ezek a nomád vagy félnomád vándorlás során legelőket, téli és nyári szálláshelyeket kaptak, most pedig, a kunoktól eltekintve, mindenütt földművelők telepedtek meg az évszázadokon át s ahol a török nem járt, a mai napig is érvényes agrárszervezet kereteiben. Ezekben a hatalmas földeket, vármegyéket megszálló településekben, s azok módjában érvényesült a türk hagyomány; a kisebb csoportoknak, villák, azaz falvak, városrészek lakóinak elhelyezése pedig a középkori keresztény viszonyokból következett, amint ezek más országokban is hasonló telepítési mozgalmat hoztak létre. Bármennyire részét képezi is a hazai középkori német telepítés a keleti német kolonizáció nagy processzusának, másrészt mégis csak hazai jellegű, a magyarság fejlődéséből adott jelenség, amit az is bizonyít, hogy a németekkel együtt jutottak ide olaszok és franciák, vallonok és izmaeliták, bessenyők és kunok. A különbséget az egyes népcsoportok eltérő társadalmi és gazdasági, meg kulturális fejlettsége okozta. Olaszok, németek közt sok volt az iparos, kereskedő: ezek városi privilégiumokat kaptak. A földművelő németek, tótok, ruthének, oláhok egy-egy vállalkozó vezetése alatt jöttek be, kiirtották az erdőt s helyében földművelő telepet alapítottak bizonyos kiváltságokkal, melyek értelmében vezetőjük, a soltész vagy kenéz alatt zárt kulturális egységet képeztek és alsófokú közigazgatási autonómiát élveztek. A földművelést még csak félnomád módon űző kunok és jászok akkora területeket kaptak, hogy azokon saját főnökeik alatt tovább hódolhattak ősi szokásaiknak, s két század is kellett, míg társadalmi és gazdasági berendezésük minden külső behatás nélkül áthasonult az őket körülvevő magyarokéhoz. De jöttek még alacsonyabb fokon álló népcsoportok: a rutén, oláh, lengyel, esetleg délszláv eredetű juhászok, a „valachok“, akik Erdély, de főként a Felvidék erdős gerincein vándoroltak nyájaikkal, s akiket kenézeik korán betelepítettek állattenyésztő, primitív falvakban. A jámbor és igazságos, pius et justus, magyar király ezekre is kegyes tekintettel nézett: ezeket is meghagyta szokásaikban és gazdasági formáikban, felmentette a földművelő népek adójától és állattenyésztésükhöz illően természetbeli, állatadót vett be tőlük; kenézeik az alsóbbfokú jogszolgáltatásban és közigazgatásban, görög-keleti pópáik kulturális szükségleteik dolgában vezették a királytól, vagy a magyar földesúrtól adott önkormányzatukat. A király részéről figyelemmel kísért és védett helyzetükre jellemző, hogy eleinte, a XIII. században ezek az oláhok királyi népek és csak számuk gyarapodásával, a beköltözés gyorsulásával jutnak nagyobb mértékben, a XIV. század folyamán, magánföldesurak birtokaira. A döntő mindenkor a társadalmi és gazdasági fok, hogy úgy mondjuk, a beköltözőnek műveltségi foka volt; harci szolgálatra, határőrségre, várvédelemre használható oláhok magasabb kiváltságokat kaptak: Hátszeg, Déva, Hunyad, Fogaras várában és uradalmán fejlett autonómia védelme alatt éltek, hadiszolgálatban, adómentességben, s például a hátszegi várnagy elnöke alatt az oláh telepeknek külön törvényszékük volt, melyen 12 kenéz, 6 pópa mellett 6 közoláh is bíraskodott. Ugyanily magasabb-

fokú önkormányzatban éltek máramarosi és beregi rutének, Krassó, Szörény megyebeli oláhok, nem is szólva arról, hogy mindegyik népcsoportnak megvolt ugyanaz a lehetősége, mint a magyar jobbágy-ságnak: hogy felemelkedjék az immár közjogi rendet képező neme-sek sorába.

MÉG KÉT JELENSÉGET KELL megemlítenem, hogy az egész régi magyar berendezés kisebbségtörténeti értékét valójában megítélhessük. Az egyik: hogy az a kezelésmód, melyben a magyarság részesíté nem-magyar nemzetiségeit, ezek népi jellemének tökéletes és hiánytalan fenntartását, konzerválását tette lehetővé. A keresztény erkölcsi elve-ken felépült királyság nem évtizedeken, hanem évszázadokon át tisz-teletben tartotta a tőle kiadott privilégiumokat, de azon szokásjogo-kat is, melyeket írásba sem foglaltak. A Licge-ből a XII. században bevándorolt franciák Heves megyében még a XV. század közepén is saját nyelvükön beszéltek, pedig kétségtelenül kis idegen szigetet képeztek a magyarság tömegében. Hasonlóképp megtartották anya-nyelvüket azok a milánóiak, akikről tudjuk, hogy megélhetésük miatt magyarul is megtanultak, s gyermekeiket mindkét, magyar és olasz nyelven oktatták. De nemcsak nyelvi elnyomás nem volt: a külön-böző fokú autonómiák is tiszteletben tartottak, s erre nézve mi sem oly jellemző, mint hogy a magyarság még a vele rokonságban levő türkvérű kisebbség különállását sem szüntette meg, ami pedig ter-mészet szerint akadályozta e rokon népeknek a magyarsághoz való hasonulását. A legrégebb ily türkokon kisebbségről, a bessenyőről tudjuk, hogy bár meglehetősen szétszórtan, legalább 30 vármegye terü-letén lakott, de egységes nagy tömegekben is, külön autonómia védelme alatt Dél-Fejér és északi Tolna megyében, Pest megye északi részén, Csallóközben, Szabolcsban, a Maros mellett, mint külön jogokkal bíró harcosok egyes királyi várakban. Ez a magasabb önkormány-zatuk századokon át érvényben van, mikor a magyar határokon kívül maradt testvéreik már rég letűntek a nemzethalálban, mely a magyarok után igyekvő minden rokon népet elérte: a fejérmegyei bessenyők a XIV. században is saját „bessenyő comes“-ük alatt élnek, a Csanádiak adó- és tizedmentességét Nagy Lajos védi, s még 1435-ben is biztosítja törvénykezési mentességüket Zsigmond király az „ő bessenyő jogaik alapján“. Hasonló bánásmódban részesültek a kunok, s elmondhatjuk, hogy az uralkodó magyarság velük, vérrokonai-val szemben, de ugyanúgy a germán és szláv bevándoroltakkal szem-ben is szinte mesterségesen tartotta fenn a válaszfalakat, melyek az asszimilációnak, a Legbékéesebb és legtermészetesebb magyarosodásnak útjában voltak. Ugyanerre mutat különböző oláh önkormányzatoknak egész a XVII. századig bántatlan fennmaradása.

A másik jelenség, melyre még rámutatok, összehasonlításra és a magyar kisebbségi szervezetnek Közép- és Kelet-Európában való elhelyezésére nyújt alkalmat. A kisebbségi nyomornak az a zónája, mely manapság a Keleti-tengertől, a balti államoktól vonul Délnek, porosz, német, lengyel, cseh területen át a Balkán-félszigetre, a közép-korban északról délnek haladva sokkal rövidebb volt, mert a Kár-

pátoknál megszakította a magyar királyság, melynek hatalmi körében, nemcsak a szoros értelemben vett Magyarországon, hanem a balkáni csatolt tartományokban is nemzetiségi béke honolt. Annál nagyobb marakodás, véres küzdelem és irtó faji harcok színtere volt az északi vonalrész, ahol először a régi szláv poroszokat irtották ki embertelen kegyetlenséggel a germán törzsek, s ily módon eltűnően az a válaszfal, mely németeket és lengyeleket egymástól távol tartott, a két ellentétes erő vak rohamokban rontott egymásra. Délebb hasonlóképp gyűlölség és küzdelem jellegét tünteti fel a német-cseh, valamint a cseh-lengyel „együttélés“. Mindezen viszonylatokban fegyver, falvak, városok, templomok felégetése, egész törzsek kiirtása volt a kisebbségi élet bevezetője, s mikor a poroszok leverésével, egész szláv népeknek a föld színéről eltörlésével lengyel és német egymással határos lett, a kisebbségi küzdelemnek oly brutális formái fejlődtek ki, aminőket a mai kisebbségi elnyomási rendszerek is alig tudnak elérni. Lokietek Ulászló alatt a krakói német polgároktól néhány nehéz kiejtésű lengyel szó kimondását követelték, s aki nem tudta, azt leszúrták; a cseh krónikás pedig lelki gyönyörűséggel referál a német orrok levágásáról. A német terjeszkedéssel szemben már a XIII. században nyelvtörvényeket hoznak a lengyelek, s tanítói és papi hivatalok betöltését a lengyel nyelv ismeretétől teszik függővé. Német, cseh, lengyel irodalom kezdettől fogva, a XII. század óta szórja a megvetést és gyűlölséget kölcsönösen a másik népre.

Ezeket a viszonyokat kell a középkori Pax Hungaricával szembeállítani, hogy a magyar uralom középeurópai jelentősége végre világosan álljon magunk és azon külföldi körök előtt, melyek komoly, nem propagandisztikus történeti érvelés elől ma sem zárkóznak el. Ezek a vázlatosan egymás mellé rótt vonalak könnyen szerves kapcsolatba hozhatók egymással, s a kép, mely módszerünkkel nyerhető, kitölthető számlálatlan adatokkal egyrészt, másrészt elhatárolható az újkor felé, amikor a középkori magyarságtól létesített e kisebbségi „reservatiók“ egymásután felmondják a szolgálatot. A nagy változás a XV. század végétől kezdve megy végbe, létrehozója megint nem a magyarságnak tulajdonított hatalmi vagy elnyomási törekvés, hanem az akkori Közép-Európa minden országát megragadó új társadalmi és gazdasági fejlődés, mely az egyes embert nem hagyta meg kis csoportokban, külön jogi helyzetből, hanem tömeggé olvasztotta. Az újkor kezdetének e társadalmi alakulása, s a XVIII—XIX. századnak politikai változásai egészen más kisebbségi viszonyokat tüntetnek fel, s velük és a végletesen megromlott legújabb viszonyokkal szemben a magyar középkort bátran a kisebbségek aranykorának nevezhetjük.

SZEKFÜ GYULA